

Değişen Paradigmalar Ekseninde Kent Planlamaya Yeni Yaklaşımlar

Mimar Sinan
Üniversitesi, Şehir
ve Bölge Planlama
Bölümü

Ebru FIRİDİN

Kentlerin devlet eliyle kamu adına planlanması, yerleşmelerin ‘sorun’ haline gelmesi ile ortaya çıkmış bir pratiktir. Bu anlamda 18. yy.’ın ikinci yarısında başlayan süreç bir kırılma noktası olarak ele alınmaktadır. Burada dört dinamikten bahsedilebilir: Aydınlanma felsefesi ile devamında Modernitenin hakim pratik olarak ortaya çıkışı, ulus devletin doğuşu, toplumsal ve ekonomik yapının toprak sahipliğinden üretim araçları sahipliğine geçişle yeniden tanımlanması ve bireyin toplumdan ayrı bir varlık olarak değer kazanması.

Modernite, insan aklına ve bilime güven ile ‘geleceğin öngörülebilir ve denetlenebilir’ olduğu düşüncesini barındırmaktaydı. Planlamanın ‘daha iyi bir geleceğe’ ulaşmada bir araç olarak ortaya çıkışı bu düşüncenin ürünüdür, temelini rasyonalite ve bilimsellik iddiası üzerine kurar. Burada ulus devletin önemli bir rolü vardır. 1780’lerin sonlarından itibaren, önce Avrupa’da toplumlar ortak dil paydası üzerinden bölünmeler yaşamış ve ulus devlet yeni egemen olarak ortaya çıkmıştır. 1900’lerin başlarında, 1. Dünya Savaşı’nın galip ve mağlupları ile dünya siyasi haritası neredeyse tamamlanmıştı. Bu süreç demokrasinin ve insan haklarının gelişimi ile de paralellik içinde değerlendirilmelidir. Günümüzde ulus devletlerin oluşum süreçleri ve ulusal bağımsızlık savaşlarının tam olarak tükenmiş olmadığını belirtmek gerekir. Bu bakış açısıyla ulus devlet, kendi vatandaşlarının daha iyi bir geleceğe sahip olmasını, kaynaklarının adil paylaşımını, ulusla-

rarası ve ulus içi her türlü koşulda, nesnel hukuk kuralları ve evrensel insan hakları çerçevesinde adaleti, vatandaşların geleceği adına ekonomik kalkınma ve gelişmeyi sağlamak ile yükümlü hale gelmiştir. Bu yükümlülüklerini yerine getirmek için modern ulus devletin elindeki en güçlü araç, kuşkusuz “planlama” idi.

Bu çalışmada, değişen paradigmalar çerçevesinde “planlama” kavramının yenilenen yüzü tartışılacaktır. İkinci bölümde 1900’lerin başından itibaren yaşanan sosyal ve ekonomik değişimler çerçevesinde planlamaya yaklaşımlar, üçüncü bölümde planlamanın çağın getirileri ile yüzleşmesi için elinde bulundurduğu potansiyel araçlar, dördüncü bölümde ise Türkiye dinamikleri ele alınmaya çalışılacaktır. Son bölüm ise, değişen dünyada planlamanın yeri, şehircilik kavramı ile ilişkisi ve şehirciliğin uygulamaya ilişkin araçları eleştirel yaklaşımla ele alınmaya çalışılacaktır.

Sosyal ve Ekonomik Alandaki Yapısal Değişimlerin Planlama Yaklaşımlarına Etkisi

Planlı kalkınma modellerinin üretildiği dönem olarak 1900’lerin ortaları, uzun vadeli ve geniş kapsamlı planlama anlayışının hakim olduğu bir süreçti. 2. Dünya Savaşı sonrasında 1980’lere kadar süren bu dönemde, modernite ve ulus devlete güven ile kent planlama, ekonomik kalkınma ve sosyal ilerlemenin sağlanması için istenen / gerekli görülen bir araç olarak kabul edilmekteydi. Geniş kapsamlı planlama yaklaşımı, planıcının

kentin tüm mekansal ve sosyal sorunlarını çözebilecek rasyonel seçme yetisine sahip olabileceği ve geleceği doğru tahmin ederek sorunları önleyebileceği görüşüne dayanmaktadır.

Bu görüş, 2. Dünya Savaşı sonrasında modernizmin eleştirilmeye başlanması ile yıpranma sürecine girmiştir. Hızla değişen koşullara ve bu koşulların ürettiği sorunlara paralel olarak iş göremeyen planlamanın meşruiyeti sorgulanmaya başlamıştır. Özellikle 1970'lerden sonra ileri kapitalist ülkelerde değişen sosyal konumlar ve ekonomik getirilerin dağılımındaki eşitsizliğin yanı sıra çevresel sorunların ortaya çıkması, planlamayı çok yönlü sorunların çözümünde çıkmaza sokmaya başlamıştır. Bununla birlikte sosyal eşitsizliğin giderek artması, sosyal grupların birbirinden uzaklaşması, kamu ve özel sektör rollerinin giderek kaygan bir zemine çekilmesi, kent plancısı açısından bir temsil krizi yaratmıştır. İkinci olarak modernitenin 'daha iyi bir gelecek' idealine ulaşmak için aldığı yapı, bürokrasi ile birlikte totaliter ve yukarıdan aşağıya bir örgütlenme biçimine dönüşmüş, modernitenin çocuğu olarak planlama da kamu adına icra edilmesiyle bu eleştirilerden nasibini almıştır.

Planlamaya eleştiriler şöyle özetlenebilir: savunucu planlama taraftarları, kapsamlı planlama yaklaşımını toplumun tümünü kapsamayan, güçsüz kesimlerin temsil edilmediği soyut bir yaklaşım olarak eleştirmişlerdir. Bu görüşe göre plancılar teknisyen olarak değil, siyasal sürecin içinde aktif aktörler olarak yer almalıdır. Marksistler, planlamayı, kapitalist üretim ve yeniden üretim süreçlerinin işlemesine katkı sağlayan yeri ve rolü dolayısıyla eleştirmişlerdir. Liberal ekonomi taraftarları ise devletin müdahalesini, dolayısıyla planlamayı piyasa hareketlerini ve bireysel yaratıcılığı ve piyasa koşullarını olumsuz etkilediği savı ile eleştirmişlerdir*.

1980'ler, dünya tarihinde bir diğer kırılma noktasını oluşturur. Bu dönem liberal ekonominin, modern sonrası "postmodern" diye adlandırılan

akımların, popüler kitle kültürünün ve küreselleşmenin doruk noktasına ulaştığı yeni dünya düzeni ile simgelenmektedir.

1980'lere damgasını vuran en önemli değişim, devletin piyasaya müdahalesinin daralması ile serbest piyasa koşullarının kabul edilmesidir. Bu durum, planlamanın piyasanın hareketlerini engellediği görüşünü ortaya çıkarmıştır. Ancak denetimsiz (serbest) piyasanın sanıldığı kadar iyi bir "gelişme" biçimi olmadığı, takip eden on yıl içinde anlaşılmıştır. Serbest piyasa koşullarında özel sektörün başıboş, azade uygulamaları, kent-sel ayrılmayı körüklemiş, özelleşme ile kamunun elini çektiği ulaşım dahil, eğitim ve sağlık gibi pek çok "kamusal" hizmetin özelleşmesi, eşitsizliği ve toplumsal kamplaşmayı uç noktalara götürmüştür. Bunun sonucunda zengin-yoksul (üst ve alt gelir grupları) kutuplaşması oluşmuş, özellikle metropoliten alanlarda bu iki grup, mekansal 'nitelik' açısından birbiri ile zıt iki uçtaki gettolara çekilmiştir. İstanbul'da bu durum henüz toplumsal çatışmaya yol açmasa da Londra ya da New York gibi küresel kentlerde yaşanan toplumsal çatışma bir sorun olarak planlama gündemine girmiştir.

Hakim ve kapsayıcı toplumsal ve ekonomik bir pratik olarak küreselleşme, hayatın her alanında etkili olmuştur. Küreselleşmenin en önemli etkileri, sınırların ortadan kalkması olarak nitelenen ulus üstü ya da ulus ötesi birliklerin ortaya çıkmasıdır. Özel sektörde şirketler, ulus ötesi hareket eden kuruluşlar haline gelerek tüm dünya üzerine yayılmış ve bir yandan esnek üretim alanındaki, diğer yandan iletişim alanındaki teknolojilerin gelişmesi, küresel şirketlerin pazar arayışlarında yerkürenin tümüne nüfuz etmeleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ucuz pazar arayışları özellikle işgücü piyasasındaki eşitsizliği artırmış, yatırımların uluslar üstü hukuka tabi olması, ulus devletin vatandaşlarının çıkarlarını ve haklarını koruyan niteliğini olumsuz etkilemiştir. Küresel pazarda yer edinmek isteyen ulus devletler, ekonomik gelişme adına ilkelerinden taviz verme durumuna gelmiştir. Bu durum ulus devletin

Planlama her zaman serbest piyasanın toplumsal yaşam üzerindeki olumsuz etkilerini giderme amacını taşıdığından, liberal ekonomi ve ekonomik küreselleşme taraftarları tarafından safdışı bırakılmak istenen bir araç olmuştur.

* Farklı planlama yaklaşımlarına getirilen eleştirilerin ayrıntılı olarak tartışıldığı kapsamlı bir ele alış için Tarık Şengül'ün (2002) özenli çalışmasına bakılabilir.

Günümüzde planlama, strateji üreten üst ölçekli bir eylem alanı ile arazi kullanım planlaması arasında sıkışmış görünmektedir.

ve planlamanın meşruiyeti konusunda özellikle üçüncü dünya ülkelerinde bir sarsıntıya yol açmıştır. Planlama her zaman serbest piyasanın toplumsal yaşam üzerindeki olumsuz etkilerini giderme amacını taşıdığından, liberal ekonomi ve ekonomik küreselleşme taraftarları tarafından safdışı bırakılmak istenen bir araç olmuştur. Diğer yandan planlama sürecinin yerel yönetimin siyasi tavrından bağımsız kalamaması da planlamanın meşruiyeti açısından bir sorun oluşturmaktadır.

Kitle kültürünün ortaya çıkışı ise modern sonrası dönemin atomize bireyin içinde bulunduğu toplum ile aidiyet duyguları çerçevesinde ilişkiler geliştirmesini engellemesine yol açmıştır. Kültür endüstrisi, gelişmiş dünyada tektipleşme süreci başlatmış, bireyin toplumla ilişkisini yüzeyselleştirmiştir. (Lefebvre, 1998; Horkheimer; 2002) Küresel medyanın toplumlar üzerindeki etkisinin bir sonucu olarak standart yaşam tarzları dünya çapında idealize edilmekte, medyanın güdümlenmesi (manipülasyonu) ile insanın gerçeklik duygusu zedelenmektedir. Gerçeklik duygusunun zedelenmesinde David Harvey'in (1999) zaman-mekan sıkışması adını verdiği olgunun da önemli bir payı vardır. İletişim teknolojilerinin gelişmesi, insanların mekan bağımsız ilişki kurabilmesine olanak tanımıştır. Dolayısıyla insanlar mekandan bağımsızlaşır, toplumdan koparken, bir yandan kentle ilişkileri, diğer yandan kamu yararı tanımlarını aşınmaya uğramıştır.

Postmodern olarak nitelenen dönemde yaşanan dönüşüm pek çok yazar tarafından ele alınmıştır.** Postmodern kültür ve popüler sanatın 'kitsch'e varan uygulamaları, bu akımların genelinde görülen 'her şey uyar' (everything goes) söylemi toplumlarda genel bir duyarsızlığın oluşmasına da yol açmıştır. 'Her şey uyar' sloganı, modernizmden sonra geleceğe, rasyonel insan aklına ve bilime güven duygusunun sarsılışını da göstermektedir. İlerleme kavramı, bireyin hayatında toplumsal

gelişim değil, daha çok bireysel ekonomik kazanç bağlamında çağrışımlar yüklenmiştir. Bu durumda geriye kalan tek gerçeklik, serbest piyasa koşulları içinde toplumsal değil, bireysel çıkarlar haline gelmektedir. Planlamanın bireye değil, topluma hitap eden yapısı ise böyle bir dönemde aşınmaya uğramıştır, çünkü planlamanın başarıya ulaşması için toplum tarafından kabul görmesi gerekmektedir. Planı uygulayan her ne kadar yerel yönetim olsa da toplumsal uzlaşma, kabul ve gönüllülük olmaksızın plan, meşruiyet kazanamayacak, çıkar gruplarınca güdümlenebilir (manipüle edilebilir) bir araç olarak kalacaktır.

Planlamayı İçinde Bulunduğu Krizden Kurtaracak Araçlar Neler Olabilir?

Planlamanın modern bürokratik ve hiyerarşik yapıdan kaynaklanan yukarıdan aşağı uygulamalara araç olması, temsili demokrasinin içinde bulunduğu genel kriz bağlamında toplumsal temeli oluşturacak 'tüm kesimlerin temsil edilmesi' sorunu, uzun vadeli planların içinde bulunulan hız çağında etkisiz kalması, ulus devlet (ekonomik denetim ve yönetim açısından da) aşınmaya uğramasıyla birlikte özel sektörün planlama sürecine davet edilmesi gerekliliği, planıcının ve planlamanın rolünde değişiklikler yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Demokrasi ve temsil konusu bir sorun olarak planlamanın gündeminde yerini almıştır (Tekeli, 1996).

İlk olarak ulus devletler, 1980'lerden sonra yaşadıkları deneyimler kapsamında demokratikleşme ve yeniden yapılanma süreci içine girmişler ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi hareketleri başlamıştır. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve yeniden yapılanma hareketi, sivil toplum hareketleri ile birlikte bazı sorunlar*** barındırmakla birlikte, yukarıdan aşağı yapılanma biçimine, aşağıdan yukarıya yapılanmanın eklenilebileceğinin ipuçlarını vermektedir. Bu durum

** Modern ve sonrası olarak adlandırılan dönemlerle ilgili ayrıntılı tartışmalar için bkz. Touraine (2001), Best ve Kellner (1998), Berman (1994). Touraine, postmodern dönemin modernliğin daha hızlı bir devamı olduğunu ileri sürerken devlet ve demokrasinin değişen anlamlarını da tartışmaktadır. Best ve Kellner Postmodern düşüncedeki ütopyik yanları ve açmazları eleştirel bir yaklaşımla açığa çıkarmaktadır. Berman ise modernliğin karanlık yüzüne ilişkin tartışmaları özellikle kent yaşamı açısından ortaya getirmektedir.

*** yerel dinamikler ve bu anlamda oluşan çıkar odaklı ve geçici sivil toplum örgütleri ayrı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, burada, bu tür örgütlenmelerin barındırdığı olumlu ve olumsuz potansiyellere dikkat çekilmek istenmektedir.

hem planlamanın hareket alanı açısından hem de temsiliyet açısından belli olumlu potansiyelleri de barındırmaktadır.

İkincisi, plancının devlet adına ve kamu yararına 'doğruyu bilen' teknik adam olma kimliğinden sıyrılarak bir uzlaştırıcı / arabulucu kimliği üstlenmesi yönündeki adımlar, toplumsal kabul görmeye tüm aktörlerin sürece katılımı ile planlamanın meşruiyet temelini sağlamlaştıracak bir yönetsel dönüşüme işaret etmektedir. (Adams, 1994; Tekeli 2001) Müzakereci ve katılımcı planlama modelleri, önceki bölümlerde açıklanmaya çalışılan paradigma değişimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bir kent planının fiziksel mekana müdahalelerden çok, kent gelişmesini bir vizyon çerçevesinde ele alan stratejik yaklaşımlar geliştirmesi, planın esnekliğini, uyarlanabilirliğini ve dolayısıyla uygulanabilirliğini arttıracak yaklaşımlar sunmaktadır. Günümüzde planlama, strateji üreten üst ölçekli bir eylem alanı ile arazi kullanım planlaması arasında sıkışmış görünmektedir. Planların kentsel mekana müdahalede yetersiz kalması, aynı zamanda üst ölçekte kentin bir vizyona ve bunun uygulanabilirliğini yönlendiren stratejilere gereksinim duyması, planlamanın mekansal boyuttan üst ölçeklere çekilmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Ancak bu durum kentlerin mekansal müdahaleye ihtiyaç duymadığı, parçacı yaklaşımlarla, her biri kenti ayrı yerlerden tarifleyen, kısa vadeli ve dar görüşe sahip projelerle yetinileceği anlamına kesinlikle gelmemektedir. Kentin gelişmesi ve dönüşümü, yeni koşullara göre yatırım kararlarının mekansal yer seçimleri ve uygulama kriterleri, kent bütünü içinde düşünülüp ele alınmalıdır. Dolayısıyla mekana ilişkin projeler olarak ele alınacak kentsel tasarım projeleri, planla ilişkilendirilerek değerlendirilmelidir.

Sürdürülebilirlik ve toplumsal eşitliğin sağlanması konularında kent mekanını ve kentsel servisleri kapsayan ayaklar, ancak kente bütüncül yaklaşımlarla ve planlamanın hiyerarşik yapısı içinde çözümlenebilir. Söz konusu olan, bu ayakların içinde yer alacağı hiyerarşik yapının totaliter bir oluşum biçimine dönüşmeden, yatay hareketlere ve örgütlenmelere, tabandan gelen yerel ihtiyaçlar ve dinamiklerin söz sahibi olma-

sına da olanak sağlayan bir örgütlenme şemasına dönüştürülebilmesidir.

Bununla ilgili olarak bölge kavramının yeniden tanımlanması ile bu hiyerarşi içinde alacağı yer, önem taşımaktadır. Ulus üstü bölgesel birlikler, geniş çapta toplumsal eşitsizliklerin giderilmesinde ve fonlar aracılığı ile finansal desteklerin paylaşımında önemli bir denetim ve eşgüdüm merkezi haline gelmektedir. (Ünsal 2001) Bununla birlikte, ulus altı bölgeler, yerel olanaklar ve sorunlar için kent ölçeğinden daha geniş bir çerçeve sunmakta, yerel yönetimler arası koordinasyonun sağlanmasında yatay örgütlenmede ön plana çıkmaktadırlar.

Kent ölçeğinde ise plancılar, yerel yönetimler aracılığı ile kent içi toplumsal örgütlenmelerin karar alma süreçlerine katılımını destekleyen, özel sektör ile kamu sektörü yatırımları arasında dengeyi sağlayan ortamlar ve koşulları üretmek için çaba gösterme misyonunu üstlenmeye başlamışlardır.

Türkiye'de Yeni Bir Şehircilik Yaklaşımının Temel Dinamikleri

Türkiye Cumhuriyeti'nde kent planlama çalışmaları yeni devletin modernleşme ve muasır medeniyetler seviyesine çıkma ideali çerçevesinde, kentlerin modernleştirilmesi ve 'güzelleştirilmesi' kaygısı ile birlikte ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan çalışmalar 1860'lara dayanır. O dönemde yapılan çalışmalar da kentlerin (başta İstanbul) güzelleştirilmesi ve çoğu ahşap olan bitişik nizam konut alanlarının her an karşı karşıya kaldığı yangın tehlikesine karşı önlemler içeriyordu. Neredeyse 1950'lere kadar planlama adına yapılan çalışmalar yol güzergahlarının ve bina nizamlarının belirlenmesi ile ilgiliydi. Dolayısıyla Türkiye'de şehircilik üzerine tartışmaların hala mekansal determinizm içeriyor olması ve bilimsellikten ayrı algılanması şaşırtıcı değildir (Firidin, 1996).

Türkiye'deki kent planlama pratiği, 1980'lere kadar tümüyle merkezi yönetimin elinde bulunuyordu. Ancak Türkiye'de bu aracın gücü merkezi yönetim tarafından (hala) farkedilememiştir. 1950'lerde yaşanan toplumsal hareketlilik, kentlerin büyük sorunlarla yüzyüze gelmesine neden

olmuş, ancak şehircilik bu sorunların çözümü için bir araç olarak ele alınmak yerine, popülist politikalarla birlikte yasadışı olanın yasallaştırılması, yanlışın doğrulanması için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu durumun sonuçları her doğal afette hatırlanmasına karşın hala toplumsal bilincin uykuda tutulduğu görülmektedir.

Türkiye’de planlama ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak görülmemiş, aksine, piyasa hareketleri için aşılması gereken bir engel sayılmış, yeni zenginlerin ya da ulus ötesi yatırımların yaratacağı istihdama güvenilmiş; sonuç olarak değil planlamanın, pek çok hükümetin meşruiyeti bile sorgulanmıştır. Altaban, Ankara Metropolitan Nazım Plan Bürosunun özel sektör girişimlerini engellediği gerekçesi ile kapatıldığını belirtmektedir (Altaban, 1998: 61). Türkiye, tam 80 yıldır peşinde koştuğu muasır medeniyetlerin elindeki ‘medenileşme’ aracını rafa kaldırmıştır.

Bu konudaki en büyük kırılma noktası, 1980’lerdir. Bu kırılma noktası, Türkiye’nin dünyaya eklemelenmek adına hükümet politikalarıyla liberal ekonomiye geçmesi ile başlamıştır. Bu dönem yine bir popülist politikalar dönemidir. Yine yasadışı olan yasallaştırılmış, ahlak dışı olan meşrulaştırılmış, ekonomik ve sosyal ortam, liberalleşmenin tam olarak ‘baş-bozukluk’ olarak yaşandığı bir deformasyona uğramıştır.

1980’lerde Türkiye imar hareketindeki en büyük değişiklik, 1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu ile plan yapma, yaptırma, onaylama, uygulama ve gerekirse(!) planda tadilat yapma yetkisinin belediye meclisine verilmesidir. Bu durum yerleşme ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi adına büyük bir gelişim olarak nitelenirken; bu kez, belediyeler de liberalleşmiş ve planlar üzerinde istediklerini yapma hakkına sahip oldukları yanılsamasına kapılmışlardır. 1980’lerde iktidara gelen sağ partinin üretim yerine kentsel rant üzerinden para kazanmayı teşvik eden politikaları, kentlerin denetlenememesi için uygun bir ortam oluşturmuştu. Dönemin iktidar partisi ve o partinin öncülleri, plan düşüncesini reddeden politikaları başarı ile uygulamışlar ve günümüzdeki çözümden çok sorun üreten 3194 sayılı imar yasasını

(diğer bir çok deformasyonla birlikte) topluma armağan etmişlerdir.

Dolayısıyla Türkiye’de planlama pratiği asla bir şehircilik eylemi düzeyine erişememiş, en fazla mekan düzenlemesi seviyesine ulaşmıştır.

Sonuç

Günümüzde sermayenin ulus ve yerel üstü davranışları planlamanın açmazlarından birini oluşturmaktadır. Ulus devletinin aşılması, küresel sermaye hareketleri içinde şirketlerin uluslar üstü hukuk kurallarını işleterek yerel çıkarların önüne geçmeleri, planlama pratiği ve planın konusu olan kentliler açısından olumsuz koşullar doğurmaktadır. Bunun gerisinde daha önce değinildiği gibi küresel ekonominin dinamikleri yatmaktadır. Kamu yararı kavramı sorgulanırken, küreselleşmeye karşı sürdürülebilirlik ve toplumsal eşitlik konuları, planlama pratiği ve kuramından yanıt bekleyen alanlar olarak gündemdedir.

Planlamaya özellikle modernizm çerçevesinde yapılan eleştiriler, aslında modernizmi vaat ettiği ütopyayı/projeyi gerçekleştiremediği için suçlamakta ve eleştirilerin dayanak noktası da modernite olmaksızın kurgulanan dünyanın idealize edilmiş biçimlerine dayanmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse, örneğin serbest piyasacılar planlamayı günah keçisi ilan ederken, müdahale olmaksızın piyasanın doğru yolu bulacağını iddia ediyorlardı, oysa 1980’lerin deneyimleri serbest piyasacıların bu ideal dünyasının da gerçekte hiçbir zaman var olmadığını gösterdi. Aksine serbest piyasanın azade, durumu yerküredeki yoksulluğu ve eşitsizliği artırdı. Kentteki kimi sosyal grupların dışlanması, temsili demokrasinin içinde bulunduğu krizle, biraz da olsa sorgulanır hale gelmiştir. Örneğin soylulaştırmayı teşvik eden kentsel yenileşme projelerinde, bir mahallenin yerlilerinin mekanlarını üst gelir grubuna bırakmaya çıkar grupları tarafından ‘ikna edilmeleri’, bu tür bir katılım, temsiliyet ve uzlaşmayı ne kadar meşru kılar?

Buraya kadar tartışılan konular üzerinden, tekrar bir değerlendirme yapılacak olursa, Türkiye’de planlama pratiğinin kendisini dünyadaki paradigma değişimlerine uyum gösterecek şekilde yeniden yapılandırmasının gerektiği görülmek-

tedir. Burada, iki önemli değişim karşımıza çıkmaktadır. İlki modernleşme sürecinin getirdiği katı hiyerarşik yapının eleştirilmesi ve aşınması sonucunda planlamanın merkezi ve hiyerarşik yapısının gözden geçirilmesi gerekliliğidir. Planlama, doğası gereği hiyerarşik bir yapılanmaya ihtiyaç duymaktadır, ancak kurumlar arası eşgüdüm, yetki paylaşımının merkezi ve yerel yönetimler arasında dengeli dağılımı, sivil inisiyatiflere söz hakkı verilmesi ve yerel dinamiklerin devreye girmesi ile bu hiyerarşik yapı esnek ve şeffaf bir hale gelebilecektir. Bununla bağlantılı olan ikinci önemli değişim ise kentli kimliği ve aidiyet duygusunun aşınmasıdır. Bu anlamda da sivil inisiyatiflerin sürece dahil edilmesi ve yerel yönetimlerin rollerinin doğru belirlenmesi gerekmektedir. Planın bilimsel bir belge olarak ele alınmak yerine bilimsel iddialar ve araştırmalarla kurulan stratejik bir yön gösterme şeması, seçilen bir yol olarak düşünülmesi, planlamanın uğradığı anlam kaybına da çözüm getirebilecektir. Bu anlamda ulus devletinin aşınması süreci ile ortaya çıkan uzun vadeli yerel ve ulusal çıkarlar ile kısa vadeli ekonomik kazanç gerilimi, yine merkezi ve yerel yönetimlerin birbirini besleyen ve yerel dinamiklerle eşgüdüm içinde çalışan bir ilişki içine girmeleri ile çözülebilir hale gelecektir.

Sorun, şehircilik eylemlerinin bir bütün olarak ele alınmaması, kamusal ve toplumsal desteğin sağlanmamasıdır. Planlamanın hiyerarşik yapısının kısıtlanamaması, yerel yönetimlerin kapalı kapılar ardında yaptırıldığı, katılıma imkan vermeyen projeler olarak kalması ve yerel dinamikleri bünyesine katamaması bir diğer sorunu oluşturmaktadır. Türkiye’de yasal düzenlemeler, şehircilik kavramı çerçevesinde yapılmalıdır. DPT’den yerel yönetimlerin uyguladığı kentsel tasarım projelerine kadar her ölçekteki karar ve uygulama mercileri arasında koordinasyonu sağlayacak esnekliğe ve eşgüdüme izin veren düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Yerel yönetimlerin kent planı üzerindeki kayıtsız şartsız hakimiyeti (plan yapma, yaptırma, uygulama, “gerekirse” değişiklik yapma yetkilerinin tek elde toplanmış olması) tartışılmalı, yetkinin merkezi yönetimde olmasının yaratacağı sakıncalar göz önüne alınmalı; yerel katılıma, izleme ve denetime

izin veren, özel ve kamu sektöründeki aktörlerle birlikte, toplumu mahalle ölçeğinden itibaren içine alan, en küçük yerel yönetim birimi olarak muhtarlıkların siyasetten bağımsız ancak etkin, çok yönlü, dürüst ve şeffaf kurumsal yapılar olarak uygulama aşamasına çekilebileceği bir yeniden yapılanmaya gidilmelidir.

Türkiye açısından bakıldığında, en üst ölçekte DPT ve alt ölçekte ise mahalle yönetim birimleri olan muhtarlıklar planlama açısından atıl bir görünüm sunmaktadır. Yatırımların ve çıkar gruplarının denetlenebilmesi için ulus devletinin ve yerel yönetimlerin *ulusal çıkar ve kamu yararı refleksini* geliştirecek düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bunun için DPT, bakanlıklar, yerel yönetimler ve bunların birimleri arasında eşgüdüm sağlanmalıdır. Diğer yandan, yukarıda belirtildiği gibi günümüzde kentle ve toplumla ilişkileri yüzeyselleşmiş olan kentli bireylerin planlama pratiği içine çekilebilmeleri açısından yine yerel yönetim birimleri ve en küçük idari birim olarak mahalle örgütleri etkinleştirilmelidir. Planın yasal bir formalite ve ekonomik gelişimin önünde bir engel olmaktan çok geleceğin yönlendirilmesinde bir araç olduğu görüşünün kamuya taşınması ve her kademedeki yönetimlerce benimsenmesi, bu anlamda önemli bir aşamayı oluşturmaktadır.

Günümüzde kamu alanı daraltıldığı için birçok proje özel sektör tarafından kâr amacı ile gerçekleştirilmektedir. Bu noktada sarsılan kamu çıkarları, özel sektörden bazı tavizlerin alınması ile korunabilir. Özel sektörün kamusal projelerin içine çekilmesinde ve kamu-özel sektör işbirliği ile kaynak yaratılmasında ise üst ve alt bölgesel oluşumlar ile yerel yönetimler ve mahalle örgütlenmeleri temel yapı taşları olarak görülmelidir. Kamusal alanı ilgilendiren projelerin daha esnek tanımlanması, bu anlamda kentsel tasarım projelerinin yerel yönetimlerin ‘prestij yarışmaları’ olmaktan çıkarılarak, planlama pratiğinde şehircilik sistemine eklenmiş bir “uygulama aracı” olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunlarla birlikte yapılan her ölçekteki ve her kapsamdaki projenin hedeflerini ne kadar gerçekleştirebildiğinin gözlenmesi ve denetlenmesi, önemli bir ayağı oluşturmaktadır.

Planın bilimsel bir belge olarak ele alınmak yerine bilimsel iddialar ve araştırmalarla kurulan stratejik bir yön gösterme şeması, seçilen bir yol olarak düşünülmesi, planlamanın uğradığı anlam kaybına da çözüm getirebilecektir.

Kaynaklar

Adams, D. (1995), *Urban Planning and the Development Process*, UCL Press, London.

Altaban, Ö. (1998), "Cumhuriyet'in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, içinde Ed. Yıldız Sey, Tarih Vakfı Yayınları, Bilanço '98 dizisi, İstanbul, sy: 41-64.

Berman, M. (1994), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim, İstanbul.

Best, S., Kellner, D. (1998), *Postmodern Teori: eleştirel soruşturmalar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Firidin E. (1996), *Fiziksel Planlamanın Norm Olarak Değeri, Eskişehir Örneği*, yayınlanmamış lisans bitirme çalışması, MSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

Harvey, D. (1999), *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul

Horkheimer, M. (2002), *Akıl Tutulması*, Metis Yayınları, İstanbul.

Lefebvre, H. (1998), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Metis Yayınları, İstanbul.

Şengül, T. (2002), "Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Planlama*, 2002/2-3, Ankara, sy: 8-30.

Tekeli, İ. (1996), "Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üzerine", *Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne...*, içinde, Ed. Ferzan Bayramoğlu Yıldırım, WALD yayını, İstanbul.

Tekeli, İ. (2001), *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Kitabevi, İstanbul.

Touraine, A. (2002), *Modernliğin Eleştirisi*, YKY, İstanbul

Ünsal, F. (2001), "Kentsel Planlamada Avrupa Birliği ile Uyumu Kolaylaştıracak Araçlar", *Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu: AB Süreci ve Planlama*, 5. Türkiye Şehircilik Kongresi, ŞPO, 7-9 Kasım 2001, Ankara